

Derleme Makalesi

Gönderim Tarihi: 19.10.2022

Kabul Tarihi: 09.12.2022

Yayın Tarihi: 20.12.2022

Yazıt Kùltür Bilimleri Dergisi, 2022, 2(2): 315-325

Review Article

Received Date: 19.10.2022

Accepted Date: 09.12.2022

Published Date: 20.12.2022

DOI Number: 10.29228/yazitdergisi.21

ONOMASTIĞIN İLK MATERYALLERİ ÜZERİNE

On the Primary Materials of Onomastic

Lyazzat NAKHANOVA*

Erdem TAZEGÜL*

ÖZ

İlk uygarlıklarda dil bilimi bağımsız bir disiplin olarak ilerlemese de dil teorisi yaratılmasa da seslerin fizyolojisi, gramer öğelerinin sınıflandırması veya cümlenin üyeleri problemleri henüz ortaya çıkmasa da yine de dil üzerine pratik ihtiyaçlara göre ezberlenmek üzere hazırlanmış kelime listeleri, tematik sözlükler, onomastikon içeren katalogların oluşturulması gibi çeşitli girişimlerde bulunduğu görüyoruz. Onomastik bağımsız bir disiplin olarak dil bilim çerçevesinde şekillense de araştırma nesnesi olan olgusal malzemeleri çok eski medeniyetlere dayanmaktadır. İlk çağ uygarlıklarından kalan sözlükler olarak değerlendirebileceğimiz onomastikon içeren kılavuzlar, kataloglar ve listeler sadece leksikografinin bilgi kaynağı değil bununla birlikte onomastiğin de ilk koleksiyonları ve sınıflandırmalarıdır. Bu dönemde yaşayan toplumlarının pratik ihtiyaçlarına hizmet etmesi amacıyla meydana getirdikleri sözlükler öğrenme amacıyla oluşturulmasına rağmen dilin söz dizim bileşimi ile ilgili kelime ve ifadelerden oluşan çeşitli dilsel materyaller sunması bakımından onomastik araştırmaları için değerli birer kaynaktır. Onomastik bağımsız bilim disiplini statüsüne ulaşmadan önce farklı bilim alanlarının uzmanları tarafından ele alınan yardımcı bir disiplin olarak kabul edilmişti. Zamanla dil bilimciler tarafından onomastiğin ana bileşeninin dilsel yapıda olduğu saptandığından beri onomastik dil bilimin çerçevesinde şekillenip gelişmiştir. Fakat en eski medeniyetlerin onomastikonunu içeren kılavuzlar, kataloglar ve sözlükler, onomastik dalının ilk malzemelerinin çok daha eskilere dayandığını göstermektedir. Bu araştırmada en eski kültür kalıntıları olarak bilinen Eski Mısır, Sümer ve Hitit dönemine ait birçok belgeye başvurarak onomastiğin tarihsel izleri tespit edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Sözcükler: dilbilim, onomastik, leksikoloji, ilk çağ uygarlıkları, tarih

ABSTRACT

Although linguistics did not advance as an independent discipline in the ancient civilizations, even if the theory of language, problems of the physiology of sounds, the classification

* Dr. Öğr. Üyesi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, Nevşehir-Türkiye. E-posta: lnakhanova@nevsehir.edu.tr. ORCID: 0000-0003-4273-1170.

* Arş. Gör. Dr., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, Nevşehir-Türkiye. E-posta: erdemtazegul@gmail.com. ORCID: 0000-0002-2796-3398.

of grammatical elements or the members of the sentence did not created yet, various attempts were made on language such as thematic dictionaries, word lists prepared for memorization, catalogs containing onomasticons, according to practical needs. Although onomastics is formed within the framework of linguistics as an independent discipline, its factual material, which is the object of research, is based on ancient civilizations. Manuals, catalogs and lists containing onomasticons, which we can consider as dictionaries of ancient civilizations are not only a source of information for lexicography, but also the first collections and classifications of onomastics. Although the dictionaries they created to meet the practical needs of the society lived during this period were created for educational purposes, they are a valuable source for onomastic research in terms of presenting a diverse lexical material consisting of words and expressions. Before onomastics achieved the status of an independent discipline, it was accepted as an auxiliary discipline handled by experts from different fields of science. Over time, onomastics has been shaped and developed within the framework of linguistics since it was determined by linguists that the main component of onomastics is its linguistic structure. However, the manuals, catalogs, and dictionaries containing the onomasticons of the oldest civilizations show us that the first materials of the onomastics date back to ancient times. This article, it is aimed to determine the place of onomastics in the history of linguistics and discover the historical traces of onomastics by referring to many documents belonging to Ancient Egypt, Sumerian, and Hittite periods, known as the oldest cultural remains.

Keywords: linguistics, onomastics, lexicology, ancient civilizations, history

Giriş

İnsanoğlu kendisini çevreleyen dünyayı daha iyi tanımak amacıyla nesnelere sınıflandırırken cins isimlere, bireyselleştirirken ise özel isimlere başvurmaktadır. Özel isimlerin bireyselleştirme vasfına sahip olması, adlandırılmış nesnenin bir sınıfın temsilcisi olarak değil, objektif gerçekliğin tek nesnesi olarak kavrandığını göstermektedir. Nesnelere sözel göstergelerle adlandırılması devamlı bir süreç olduğu için bu süreç içerisinde, kendimiz de dâhil olmak üzere çevremizdeki fenomenleri adlandıran birçok statik özel isimler envanteri oluşmaktadır. Bu envanter toplumun tarihi, dünya görüşü, inançları, insanları çevreleyen gerçekliğin etkisinde oluştuğu için dilsel ve kültürel bakımından çok değerli materyaller olarak değerlendirilmektedir. Dolayısıyla günümüzde özel isimler çok çeşitli bilim dalları (dil bilimi, coğrafya, tarih, etnografya, psikoloji, edebiyat) tarafından da incelenmektedir (Algeo, 2000). Lakin dil sisteminin bir parçası olarak dilin yasalarına göre yaşayan dil fenomeni olduğu için özel isimler (canlı veya cansız nesneye atıfta bulunmaksızın) her şeyden önce dil bilimcilerin araştırma konusu olarak görülmektedir.

M.S. I. yüzyılda Romalı coğrafyacı Pomponius Mela (Batty, 2000) Kelt bölgelerinin yer adlarının belirli bir dile ait olduğu gerekçesiyle tanımlamaya çalışıp bilimsel bir araç olarak kullanmasına rağmen özel adlarla ilgili araştırmalarda bilimsel yaklaşım ancak dil bilimin gelişimiyle denenmiştir (Gardiner, 1954: 42-43). Dil

bilimciler bu problemin incelenmesinde dil bilimsel araştırma yöntemlerini getirdikleri andan itibaren ad bilim dalı özel adları dil bilimsel materyaller olarak analiz eden bağımsız bir disiplin olarak ortaya çıkmıştır (Gardiner, 1954: 73). Dil biliminin gelişimiyle “kelime ve anlam” ilişkisi daimî tartışma konusu etrafında adlarla ilgili farklı görüş ve yöntemler oluşturulmuştur. Günümüzde dil bilimin alt bilim dalı olarak bilinen onomastiğin¹ yeni yönlerinin araştırılması, kuram ve teorisinin geliştirilmesi, inceleme nesnesi olan onimlerin² sınıflandırılması ile ilgili çalışmalar yapılmaktadır (Superanskaya, 1973). Fakat araştırma yaklaşımı ne olursa olsun, herhangi bir onomastik çalışması için vazgeçilmez olan koşul her zaman olgusal materyalin mevcudiyetidir. Bu olgusal materyallerin arasında sözlükler önemli bir yer tutmaktadır. Sözlükler çeşitli toplumların yüzyıllar boyunca biriktirdiği bilgiler (dil, siyasi kavramlar, dünya görüşü, ideolojisi) hakkında paha biçilmez bir bilgi kaynağı olarak dili tanımlama ve normalleştirme (kılavuz olarak), sabitleme, sistemeleştirme, biriktirme ve depolama, nesilden nesile aktarma amaçlarına hizmet etmektedir (Staltmane, 1981). Dolayısıyla sözlükler hem çağdaş hem eski dönemlerin dilsel kanıtı olarak onomastik sisteminin oluşumu ile ilgili yapısal, anlamsal ve etimolojik (kökensel) anlamda onomastik biliminin birçok meselelerine ışık tutmasında yardımcı olmaktadır. Bunların içinde yer alan onomastikon³ içeren sözlüklerin özel adların çeşitli kategorilerinin sözlük bilimsel envanteri olarak ad bilim dalının şekillenmesi ve geliştirilmesinde katkısı büyüktür.

Onomastik bağımsız bir disiplin olarak dil bilim çerçevesinde şekillense de araştırma nesnesi olan olgusal malzemeleri çok eski medeniyetlere dayanmaktadır. Örneğin, Eski Mısır, Sümer, Hitit döneminden kalan sözlükler olarak değerlendirilebileceğimiz onomastikon içeren kılavuzlar, kataloglar ve listeler sadece leksikografinin bilgi kaynağı değil onomastiğin de ilk koleksiyonları ve sınıflandırmalarıdır.

Bu makalenin genel amacı en eski kültür kalıntılarına başvurarak leksikografi ve onomastiğin tarihsel birlikteliğini tanıklamaya çalışılmakla beraber onomastiğin dil bilim tarihindeki yerini ne kadar geriye götürebiliriz sorusuna cevap aramaktır.

1. İlk Çağ Medeniyetlerinin Dil Meselelerine Pratik Yaklaşımları

Dil bilimi tarihi üzerine yapılan çalışmalarda insan uygarlığının en eski medeniyetleri (Eski Mısır, Sümer, Hitit vs.) hakkında çivi yazılarının, hiyerogliflerin deşifre edilmesi dışında herhangi bir dil incelemesinin, gramerleri tanımlayan her-

¹ Onomastik, özel adlar ve özellikle kişi adları bilimidir.

² Onimler, özel ad anlamına gelmekte olup, “antroponim, toponim, zoonim, fitonim, hromonim, astronom” gibi farklı türlerini ifade eden sözcük ya da sözcük birleşimleri olarak tanımlanmaktadır (Şahin, 2019).

³ Onomastikon- çeşitli gruplara ayrılmış adların koleksiyonu veya listesi için bk. (URL-1).

hangi bir gramer kategorisinden bahseden yorumların bize ulaşmadığı görülmektedir. Bu durum bahse konu medeniyetlerde “dil okullarının” oluşmadığının göstergesi olarak kabul edilmektedir. Fakat bir bütün olarak insanlıktan bahsedecek olursak bilimsel bilgiye doğru atılan ilk adımlar, tarihsel olarak halkların kolektif bilincinin ilk formu, dünyanın bütünsel bir resmi olan mitolojiye, toplumsal bir birlik olan devlete dayanıyorsa M.Ö. 3000. yılın ortalarında derlenen nl *Memphis Felsefi ve Teolojik İnceleme*⁴ (Sethe, 1928) eseri ilk çağ medeniyetlerinin dile olan ilgisini, mit ve devlet algısı bağlantısındaki düşüncelerinin var olduğunu, insan özü ve insanı çevreleyen gerçeğin üzerine yaptığı açıklamaları⁵ ile kanıtlamaktadır (Sandman, 1938). Lakin dilin doğası ve yapısı hakkındaki soyut dil problemleri ile ilgili araştırmaların devamının gelmemesini tarihi nedenlere bağlayabiliriz. Bu nedenlerden biri de eski toplumların arasında din, mitoloji ve sanatta çok erken ve canlı bir şekilde tezahür eden soyut düşüncenin, her şeyden önce açık ampirik⁶ sonuçlara dayalı olan “bilimsel bilgi alanlarına” odaklı olmasından kaynaklanmaktadır (Neugebauer, 1957). Örneğin, Antik Mısırlıların ürettiği bilimsel bilgileri ve tecrübeleri daha sonra Antik Yunan dâhil olmak üzere birçok medeniyetin felsefi yaklaşımlarının ilk adımlarını atmasına katkı sağladığı görülmektedir.⁷

İlk çağ medeniyetlerinin geleneğinde dil üzerine herhangi bir bilimsel teorik hükmün bulunmamasını bazı pratik problemlere öncelik vermelerini, öncelikle temelinde mitoloji ve devletten oluşan düşünce sistemini kavramaya çalışmalarını, aktarma süreçlerini gerçekleştiren en önemli enstrüman olan yazıya⁸ ve dili pratik öğrenmeye odaklanmalarını sebep olarak gösterebiliriz. Dolayısıyla eski medeniyetlerin yaşam sürecinde sahip oldukları pratik yaklaşımlarının dil meselelerinde de geçerli olduğu görülmektedir.

⁴ Mısırın ilk başkentinin tanrısı. Ptah’ın üstünlüğünü iddia etmek için yaratılmış bir eser (Qubell, 1898).

⁵ Mısırlıların fikirlerine göre, evrenin ana organları kalp ve dil, yani Ptah’ın konuşması olarak algılandı. Böylece konuşmanın yaratıcıları Mısır’da ülke çapında tanrılar olarak kabul ediliyordu (Sandman, 1938).

⁶ Örneğin, matematik, astronomi, tıp, veterinerlik dallarında referans kitapları oldukça ayrıntılı ve kapsamlı bilgi göstermektedir (Neugebauer, 1957).

⁷ Örneğin, eski kaynaklara göre Thales Mısır’da yaşadığı bir süreçte Nil’in sel nedenlerini inceleyerek Antik Mısırlıların matematik bilgisini Hellas’a getiren ilk Yunan filozofu olduğu bilinmektedir. (Kuzmin, 2018).

⁸ Başlangıçta, Mısır yazısı piktografikti (figüratif), yani kelimeler görsel çizimlerde tasvir ediliyordu, bir sonraki adım, ideografik (anlamsal) bir yazı oluşturmaktı. Yazıyı geliştirme sırasında Mısırlılar yazı kurallarına uygun olarak doğru yazmayı ve ifade etmeyi öğretmek amacıyla edebi metinlerinde anlam-bilimsel ve sözdizimsel simgeler “kırmızı noktalar” şeklindeki grafik tekniği kullanmaya başladıkları görülmektedir. Hiyeroglifleri görünüşlerine göre sınıflandırma yazılarının gelişmiş bir fonetik-ideografik sisteminin yaratılması için bir ön koşul olarak değerlendirmektedir (Petrovski, 1978).

Eski dönem dil araştırmalardaki teorik eksikliğinin ikinci nedeni olarak bazı eski medeniyetlerin diğer halklarla izole bir yaşam sürmeleri gösterilmektedir. Örneğin, M.. 17. yüzyılın başına kadar Mısır toprakları 1000 yıldan fazla bir süredir yabancıların istilalarına maruz kalmayacağı bir bölgede bulunması nedeniyle Güneye ve Batı Asya'ya yönelik seferlerinin çok sınırlı nitelikte olduğu bilinmektedir (Desnitskaya, 1980: 10). Dolayısıyla dilin doğası ve yapısı ile ilgili merak ve karşılaştırma girişimlerinde bulunulmamasının⁹ sebebi sahip olduğu jeopolitik konum dolayısıyla az sayıda sefer yapması ve bu seferlerin küçük kabilelere yönelik olmasından kaynaklanmaktadır (Sauneron, 1960).

Bahsettiğimiz gibi eski medeniyetlerin oluşturduğu okullarda mantıksal düşünme öğretilmediğini gözlemlemekteyiz. Akıl yürütme süreci kataloglar, kılavuzlar, listeler veya tıbbi reçeteler hazırlamakla sınırlı kalmıştır. Tümdengelim, tümevarım gibi mantıksal analizlerle ilgili modern bilim düzeyine eř değer tek bir dil incelemesi veya çalışması görülmemesine rağmen dile pratik ve pragmatik yaklaşımlarının neticesinde ulaştıkları bilgiler ilerde birçok bilim dalının oluşmasında tetikleyici rol oynadığını tarihi araştırmalar göstermektedir (Neugebauer, 1957; Hodgkin, 2005).

Eski toplumların pratik ve pragmatik yaklaşımlarının sonucunda yazının ve dilin öğrenimini kolaylaştırması amacıyla yapılan kelime katalogları ve kılavuzlar ilkel sözlükler olarak tanımlanmaktadır (Perepyolkin, 1931). Bu tür sözlükler öğrenme amacıyla oluşturulmasına rağmen dilin söz dizim bileşimine ilgisinin kanıtı olarak kelime ve ifadelerden oluşan çeşitli dilsel materyaller sunması bakımından onomastik araştırmaları için değerli birer kaynaktır.

1.1. Eski Mısır Onomastikonu

Dilin doğası ve yapısı eski Mısırlılar tarafından yukarıda bahsettiğimiz nedenlerden dolayı derinden incelenmese de Eski Mısırlıların yazılarını geliştirme sürecinde belirli bir yazı anlayışına ve algılanmasına dayanan kurallarıyla ilgili bazı dil fenomenlerini¹⁰ istemsizce oluşturduklarını dil malzemeleri göstermektedir. Örneğin, hiyeroglif yazısının özelliklerinden dolayı Eski Mısırlıların doğru okuma için anlamsal belirleyiciler kullandıkları görülmektedir (Erichsen, 1948). Lakin henüz

⁹ Mısırlar kendilerinin "konuşur", yabancıların ise "mırdanır" bakış açısına sahip bir toplumdur. Yabancıların mırdandanmasının dilin ağızdaki yanlış konumuna bağlı olduğunu dşnrlerdiler. Mısırlılar fiziksel bir organ olarak "dil" ve konuşma yeteneği olarak "dil" kavramlarını ifade etmek için farklı sözcüklere sahip olsalar da konuşmanın doğrudan dil tarafından üretildiğinden emindiler ve başka bir dil öğrenmek için, dilin ağız içindeki konumunu değiştirmesi yeterli diye dşnrlerdiler (Desnitskaya & Kasznelson, 1980: 9).

¹⁰ Kelimeleri birbirinden ayırmak amacıyla kullanılan belirleyicilerin olduğu gerçeğinden, Eski Mısırlıların dil olayları hakkında bilinçaltı bir duyguya sahip oldukları sonucuna varılabilir (Erichsen, 1948: 21).

“anlam” kavramını, özellikle kelimelerin ‘soyut anlam’ kavramını geliştirmedikleri, pratik bakış açısından dolayı söz dizim alanında da bilimsel bir açıklama için teorik bir temel oluşturabilecek soyut önermelerde bulunamadıkları da bilinmektedir. Bu bağlamda Eski Mısır onomastığını analiz eden Mısır bilimci A. Gardiner, Eski Mısırlıların “söz” ile “anlam” arasındaki bağlantıyla ilgilenmediklerini, onların daha çok nesne ve nesnelere adlandırmasına odaklanmayı tercih ettiklerine değinmektedir (Gardiner, 1947: 4).

1895-1896 yıllarda Flinders Petrie ile James Quibell tarafından yapılan IX. Ramses tapınağı kazıları sonucunda tahta bir kutuda bulunan birkaç nesillik dönemi kapsayan papirüs koleksiyonu Eski Mısırlıların bilgi organizasyon sistemleri hakkında XX. Hanedan saltanatından hayatta kalan en eski kanıttır (Quibell, 1898). A. Gardiner ve H. Ibscher’e göre bu hiyeratik¹¹ yazıyla yazılmış papirüsler kataloglar şeklinde düzenlenen onomastikonlar içermektedir (Gardiner, 1955). Eski Mısırlıların katalogları kelime kılavuzları olarak şekillenen, ezberlemek ve yazmak için kullanılan fakat açıklayıcı veya çeviri özelliklere sahip olmayan büyük kelime listeleridir (Gardiner, 1916). Kelimeler içeren kataloglar konu sınıflarına göre gruplanmaktadır. 323 kelimelik bir liste içeren *Ramesseum Onomasticon* (M.Ö. XVIII. yüzyıl) sözlüğünün tüm kelimeleri yağ türleri, kuşlar, balıklar, bitkiler, hayvanlar, Nubia kaleleri ve Mısır şehirleri, ekmek çeşitleri, tahıl çeşitleri, vücut kısımları, meyveler, hayvancılık türleri olmak üzere çeşitli gruplara ayrılmaktadır (Gardiner, 1947: 6-23).

Eski Mısırlıların yaşamı, firavun yönetimi, tarihi, coğrafyası ve siyasi organizasyonu ile ilgili diğer önemli bir kaynak XX-XXII Hanedanı döneminde derlenmiş olan (M.Ö. XII. yüzyılın sonu) *Onomasticon of Amenope* (Gardiner, 1947) katalogudur. Bu katalogun dokuz nüshası olduğu bilinmektedir fakat en eksiksiz nüshası V. Golenischeff’in nüshası (Hawass & Wegner, 2010) çeşitli gruplara (cennet, su, yeryüzü, kralın mahkemesi, bürolar, meslekler, kabileler ve halklar, insanlar, Mısır şehirleri, binalar ve bunların bölümleri, toprak, içecekler ve yiyecekler) ayrılmış 600’den fazla kelimeyi listelemektedir (Herbin, 1986).

1.2. Sümer Onomastikonu

Sümerlerin uygarlık tarihine en önemli katkısı çivi yazısının icadı ve gelişimi, çanak çömlekçilik, ilk şehirler, en eski temel bilgiler (daireyi 360 dereceye bölmek, Zodyak takımıydırları vs.) ve mitolojik (İncil’deki Tufan efsanesi dâhil) hikâyelerdir (Lieberman, 1977). İlk yazılı anıtlar eski Sümer kenti Uruk’un kalıntıları arasında keşfedilen binden fazla çoğunlukla ticari ve idari kayıtlar içeren küçük kil

¹¹ Hiyeratik- hiyeroglif yazısından daha basit eski Mısır yazısıdır (Cerny, 1957).

tabletlerdir (Weber, 1907).¹² İdari ve ticari kayıtlarla dolu tabletlerin çoğu Eski Sümer'in sosyal, ekonomik yaşamının tüm seyrini adım adım gösteren kalıntılardır. Bu tabletler arasında birkaç tane ezberlenmek amacıyla kullanılmış sözcük listeleri de bulunmaktadır (Iversen, 1958). Bu listeler M.Ö. 3000 yıllarda Sümer yazıcılarının gretmenlik yaptıklarını ve sistematik okuma ve yazma gretimi için okullar¹³ oluşturduklarını göstermektedir (Griffith & Petrie, 1889). Bu okulların büyük tapınakların ve daha sonra kraliyet hanelerinin ihtiyaçları için kurulduğu görülmektedir. Sümerlerin okullarda yürüttüğü dilsel sınıflandırma ilkesine dayalı eğitim sisteminin teknik bilgi ve edebi yaratıcılık olmak üzere iki ana dala yönelik olduğunu tabletler göstermektedir (Weinfeld, 1973).

Sümerlerin bilimsel bilgilerini okul gretimi sırasında sistemleştirdikleri sonrasında çeşitli szlklerle sürdürmeye devam ettikleri bilinmektedir (Meissner, 1925). Hatta Akadlar Sümerleri fethettiğinde, Sümer yazısını benimsemekle kalmararak Smercenin l dil haline geldiğinde bile çivi yazısı kurallarına vakıf olmak amacıyla Sümerce Akadca kılavuzlar oluşturdukları görülmektedir. Bu tür sözlükler onomastik araştırmalarına ayrı bir katkı sunmaktadır. Tablet şeklindeki sözlükler ağaçların ve sazlıkların; her türlü canlının (hayvanlar, böcekler ve kuşlar); ülke, şehir ve köy; taşların ve mineraller isimlerinin uzun listeleridir. Bu tür listeler, Sümerlerin "botanik", "zooloji", "coğrafya" ve "mineraloji" alanlarındaki önemli bilgilere sahip olduklarını göstermektedir. Örneğin, "HAR-ra-hubullu" (Vazife) konuya göre sıralanmış Sümer ve Akad terimlerinden oluşan geniş bir kelime dağarcığı halinde derlenen Babil sözlüğü veya ansiklopedisi; yasal terimler, ağaçlar, ahşap nesnelere, sazlık ve kamış nesnelere, çömlekçilik, deri ürünler, metaller ve metal ürünler, evcil hayvanlar, vahşi hayvanlar, insan ve hayvan vücudunun bölümleri, taşlar, bitkiler, balıklar ve kuşlar, yn ve giysiler, arazi, bira, bal, arpa gibi gıda terimleri hakkında bilgi vermektedir (Poebel, 1936). Onomastik araştırmaları için önemli eserlerden biri de M.Ö. 2000 yılın ikinci yarısından kalma otuzdan fazla tablet "SiG4 + A LAM10 = *nabnltu*" (Yaratılış) listeleridir (Landsberger & Hallock, 1956). Bu listeler, tematik olarak seçilmiş kelime listeleridir. Somatik sözcükler, baştan ayağa kadar birçok organın faaliyetlerinin toplamıdır. Bununla birlikte ilgi

¹² Bulunan tabletlerin dil bilim araştırmaları için ilgi çekici tarafı resimli olan birkaç yüz karakter içeren çivi yazı sistemi tasvir edilen nesnenin ismini veya bu isme yakın kelime grubundan olan ismi oluşturduğunu göstermektedir (Gelb, 1952).

¹³ Eski Mezopotamya'da okul eğitimi temelde ezbere dayandığı görülmektedir. İşaret listelerinin ezberlenmesi, Sümerce telaffuzlarını gösteren işaretlerin ezberlenmesi; Akadca ve Sümerce kelimeleri temsil eden işaretlerin, özellikle kavram gruplarının (bitkiler, taşlar, hayvanlar, meslekler vs.) sistematize edilmiş listelerin ezberlenmesi okul eğitiminin şartlarındandı. Bu tür listeler iki dilli (Sümer-Akadca), Mezopotamya dışında da çok dilli ansiklopedinin ilkel örnekleri olarak tanınlanmaktadır (her bilgi dalı için bilinen terimler kümesi-ydi- sığır yetiştiriciliği, mineralojik, marangozluk, tarım, vb.) (Desnitskaya & Kasznelson, 1980; 17).

çekici olan “Emesa1-eme-KU” Sümer-Akad sözlüğü onomastik bilimi için değerli malzemelerden biridir. Bu sözlükte bulunan kelimeler Sümerlerin “edebi” diline ek olarak, özellikle tanrıça kùltünde tanrıçaların ve kadınların yanı sıra hadımların konuşmaları için (yazılı olarak) kullanılan özel “kadın dilinden” kelimeler derlenen kılavuzdur (Alan, 2007).

1.3. Hitit Onomastikonu

Mısır ve Sümer ile birlikte ele alınması gereken M.Ö. 18-13. yüzyıllar arasında yaşamış ve en eski medeniyetlerden biri Hititlerdir. Etkisi Ege Denizi’nden Fırat’ın kuzeyine kadar yayılan topraklarda bulunan Hititler’e ait kùltür kalıntılardan çivi yazılı tabletler ad bilim açısından özellikle dikkat çekicidir. Bu tabletlerden Sümer ve Akadların dili detaylı şekilde kategorize etme geleneği Hititlerde de devam ettiği görülmektedir. 1906 yılı Hugo Winckler ile Theodor Makridi tarafından Boğazköy’de yapılan arkeolojik kazılar sonucunda Hititlerle ilgili 25 bine yakın tablet ve tablet parçaları bulunmuştur (Laroche, 1949). Bu tabletler kral yıllıkları, siyasal antlaşmalar, mektuplaşmalar, hukuki metinler, yönetim ile ilgili yönerge metinleri, mitolojik metinler, dinî metinler: dua metinleri, ayinler, bayram törenlerine ait metinler, fal ve büyü metinleri de dâhil olmak üzere birçok tema üzerine yazılmış (CTH 40 I. – *Suppilulium a’nın etkinlikleri*, CTH 52 – *Mitanni memleketinden Sattiuaza ile Suppiluliuma arasında yapılan antlaşma*, CTH 89 – *Tiliura kentindeki görevlilere ilişkin kraliyet buyruğu*, CTH 258 – IV. *Tudhaliia’nın yönergeleri*, CTH 321 – *Ejderha ya da Illuianka’ya karşı mücadele efsanesi*, CTH 329 – *Kuliuisna kenti Fırtına Tanrısına yakarış (ve âyini)*, CTH 425 *Ordu içerisindeki bir salgın hastalığa karşı yapılan âyinler*, CTH 503 – *Mühür(lü) evinin envanteri*, CTH 591 – *Ay bayramı vs.*) büyük bir arşiv oluşturmaktadır (Karasu, 1997). Bütün bunların yanı sıra çeşitli konularda yazılmış kelime katalogları¹⁴ (CTH 299 – *Sa*, CTH 300 – *Diri*, CTH 301 – *Erimhuş*, CTH 302 – *Ura*, CTH 303 – *zi*, CTH 304 – *Kağal*, CTH 305 – *LU = ša*, CTH 306 – *Sign list*, CTH 309 – *Fragments of lexical lists*) bulunmaktadır. Bu tür kılavuzlar, kataloglar ve sözlükler Hititlerin sahip oldukları dilin kanıtı olarak toplumun siyasi kavramları, dünya görüşü, ideolojisi hakkında paha biçilmez bir bilgi kaynağı olmakla birlikte, eski medeniyetlerin onomastikonu hakkında da değerli materyallerdir. Kelime listelerinde ezberleme ve öğrenme sürecinde yer alan bazı gramer bilgileri, dil bilimi tarihi için de değerli materyaller olarak görülmektedir.

Sonuç

İlk çağ uygarlıklarında dil bilimi bağımsız bir disiplin olarak ilerlemese de dil teorisi yaratılmasa da seslerin fizyolojisi, gramer öğelerinin sınıflandırılması veya cümlenin üyeleri problemleri henüz ortaya çıkmasa da dil üzerine pratik ihtiyaç-

¹⁴ Ayrıntılı bilgi için bk. (URL-2).

lara hizmet etmesi amacıyla ezberlenmek üzere hazırlanmış kelime listeleri, tematik sözlükler, onomastikon içeren katalogların oluşturulması gibi çeşitli girişimlerde bulunulduğunu görüyoruz.

Dil biliminin bir alt dalı olan onomastik ve leksikografi araştırmalarına malzeme sunan kaynakların başlangıç noktasının belirlenmesi üzerine yaptığımız bu araştırmada Eski Mısır, Sümer ve Hitit dönemine ait birçok belgenin azımsanmayacak bir veri sunduğunu görmekteyiz. Bu dönemlerde üretilen leksikografik materyallerin onomastik disiplinin ilksel malzemelerini sunduğunu söyleyebiliriz.

Kaynakça

- Alan, Kaye (2007). *Morphologies of Asia and Africa*. Eisenbrauns: Penn State University Press.
- Algeo, John & Algeo, Katie (2000). "Onomastics as an Interdisciplinary Study". *Journal of Names*, 48(3): 265-273.
- Batty, Roger (2000). "Mela's Phoenician Geography". *Journal of Roman Studies*, 90: 70-94.
- erny, Jaroslav & Gardiner Alan (1957). *Hieratic Ostraca. Vol. I*. Oxford: Oxford University Press.
- Desnitskaya, Agniya & Kasznelson, Solomon (1980). *İstoriya Lingvistieskih Uchenii. Drevnii Mir*. Leningrad.
- Erichsen, Wolja (1948). *Eine Ägyptische Sehlbung in Demotischer Schrift*. Kobenhavn: Kobenhavn: I kommission hos Munksgaard.
- Gardiner, Alan (1916). "An Ancient List of the Fortresses of Nubia". *Journal of Egyptian Archaeology*, (III): 184-192.
- Gardiner, Alan (1947). *Ancient Egyptian Onomastica. Vol. I*. Oxford: Oxford University Press.
- Gardiner, Alan (1954). *The Theory of Proper Names. A Controversial Essay*. Oxford: Oxford University Press.
- Gardiner, Alan (1955). *The Ramesseum Papyri*. Oxford: Oxford University Press.
- Gelb, Ignace Jay (1952). *A Study of Writing. The Foundations of Grammatology*. Illinois: University of Chicago Press.
- Griffith, Francis & Petrie, William (1889). *Two Hieroglyphic Papyri From Tanis. I. The Sign Papyrus (a syllabary) by F.Griffith*. London: Trbner & Co.
- Hawass, Zahi & Wegner, Jeniffer (2010). "Medjay" (no. 188) in the Onomasticon of Amenemope. In *Millions of Jubilees, Studies in Honor of David P. Silverman*. Cairo: Publications du Conseil Suprme des Antiquits de l'Égypte.

- Herbin, François-Rene (1986). "Une version inachevée de l'onomasticon d'Aménémopé". *BIFAO*: 187-198.
- Hodgkin, Luke (2005). *A History of Mathematics, From Mesopotamia to Modernity*. Oxford: Oxford University Press.
- Iversen, Erik (1958). *Papyrus Carlsberg Nr. VII. Fragments of a Hieroglyphic Dictionary*. Kobenhavn: I kommission hos Munksgaard.
- Karasu, Cem (1997). "Hattuşa-Boğazköy Arşiv-Kitaplık Sistemleri Üzerine Bazı Yorumlar". *Archivum Anatolicum-Anadolu Arşivleri*, 3(1): 215-238.
- Koerner, Ernst Frideryk Konrad (1972). "Towards a Historiography of Linguistics". *Antropological Linguistics*, 14(7): 255-280.
- Kuzmin, Andrey (2018). "Kosmos Falesa". *Zemlya i Vselennaya*, 6: 38-44.
- Landsberger, Benno & Hallock, Richard (1956). *Materialien zum sumerischen Lexikon IV*. Rome: Pontificium Institutum Biblicum.
- Laroche, Emmanuel (1949). "La Bibliothèque de Hattusa, Archiv". *Orientalni' Praha*, 7-13.
- Lieberman, Stephen (1977). *The Sumerian Loanwords in Old-Babylonian Akkadian*. Missoula, Montana: Scholars Press.
- Meissner, Bruno (1925). *Babylonien und Assyrien*. II. Heidelberg: C. Winter.
- Neugebauer, Otto (1957). *The Exact Sciences in Antiquity*. Providence Rhode Island: Brown University Press.
- Perepyolkin, Yuriy Yakovlevich (1931). *K voprosu o Vozniknovenii Ensiklopedii na Drevnem Vostoke*. II: 1-13.
- Petrovski, Nikolay (1978). *Zvukoviyе Znaki Egipedsкого Pisma kak Sistema*. Moskva.
- Poebel, Arno (1936). "The Beginning of the Fourteenth Tablet of Harra Hubullu". *The American Journal of Semitic Languages and Literatures*, 52(2): 111-114.
- Quibell, James Edward (1898). *The Ramesseum and the Tomb of Ptah-Hetep (ERA 2)*. London: Bernard Quaritch.
- Sandman, Maj (1938). *Texts from the Time of Akheiaten*. Bruxelles: Édition de la Fondation Égyptologique Reine Élisabeth.
- Sauneron, Serge (1960). *La Differential on des Langages d'après la Tradition Egyptienne*. Bull. Inst, franchise d'archeologie Orientale.
- Sethe, Kurt Heinrich (1928). *Dramatische Teste zu alta egyptischen Mysterienspielen*. Leipzig.
- Staltmane, Velta (1981). *Onomasticheskaya Leksikografiya*. Leningrad: Nauka.
- Superanskaya, Aleksandra (1973). *Obshaya Teoriya Imeni Sobstvennogo*. Moskova.

Şahin, İbrahim (2019). *Adbilim*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.

Tabak, John (2011). *Algebra, Sets, Symbols, and the Language of Thought*. New York: Facts on File.

URL-1: "Omomasticon" <https://www.merriam-webster.com/dictionary/onomasticon> (EriŐim: 10.09.2022).

URL-2: "Historical Texts" https://www.hethport.uni-wuerzburg.de/CTH/index_en.php (EriŐim: 15.09.2022).

Weber, Otto (1907). *Die Literatur der Babylonier und Assyrer*, Leipzig: Kessinger Publishing.

Weinfeld, Moche (1973). "Covenant Terminology in the Ancient Near East and Its Influence on the West". *Journal of the American Oriental Society*, 93(2): 190-199.

ÇalıŐmanın yazarı/yazarları "COPE-Dergi Editörleri İçin DavranıŐ Kuralları ve En İyi Uygulama İllkeleri" erevesinde aŐağıdaki hususları beyan etmiŐlerdir:

Etik Kurul Belgesi: Bu alıŐma için etik kurul belgesi gerekmemektedir.

Finansman: Bu alıŐma için herhangi bir kurum ve kuruluŐtan destek alınmamıŐtır.

Destek ve TeŐekkür: Yazarlar tarafından çalıŐmayla ilgili herhangi bir destek veya teŐekkür beyanında bulunulmamıŐtır.

Çıkar ÇatıŐması Beyanı: Bu makalenin araŐtırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın/yazarların potansiyel bir çıkar atıŐması yoktur.

Yazarın Notu: Bu makale ile ilgili yazar(lar)ın beyan ettiğı herhangi bir not bulunmamaktadır.

Katkı Oranı Beyanı: Makalenin hazırlık ve yazımında her iki yazarın eŐit katkı oranı bulunmaktadır.

The author / authors of the study declared the following points within the framework of the "COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors":

Ethics Committee Approval: Ethics committee approval is not required for this study.

Funding: No support was received from any institution or organization for this study.

Support and Acknowledgment: No statement of support or acknowledgement was made by the author(s) regarding the study.

Declaration of Conflicting Interests: The author has no potential conflict of interest regarding research, authorship or publication of this article.

Author's Note: There are no notes declared by the author(s) regarding this article.

Author Contributions: Both authors have an equal contribution rate in the preparation and writing of the article.